

Садченко Марина Михайлівна,
*старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем досудового
розслідування Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук*

ПОЛІГРАФ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі формування України як правової держави можна констатувати тенденцію до загострення загальної криміногенної обстановки в країні. Саме через це явище особливої актуальності набуває діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Успіх у розкритті й розслідуванні злочинів у багатьох випадках пов'язаний із сучасними методиками розслідування окремих категорій злочинів. Не рідко традиційні методи отримання доказів не спрацьовують, а отже, з'являється необхідність пошуку нових правомірних способів досудового розслідування. До таких методик належить і поліграф (інша його назва - «детектор брехні»).

Розглянемо історію розвитку та сучасне використання поліграфа в Україні. Уперше поліграф було згадано в первісному світі, де детектором брехні був вождь племені, який спирався на свій життєвий досвід і внутрішні відчуття. Використовувалась безінструментальна детекція брехні, а вождь племені (зазвичай найстаріша людина зі значним життєвим досвідом) був фахівцем із невербальної комунікації.

У стародавньому сході широко застосовувалося дізнання за допомогою рисової муки, яку насипали в рот підозрюваному на певний час, і якщо мука лишалася відносно сухою в роті за цей період часу, особа вважалася винною, адже при спостереженнях у момент сильного хвилювання в людини пересихає в роті.

Спартанці влаштовували жорстокі випробування юнакам, які хотіли вступити до спеціальних військових шкіл. Молодиків ставили над краєм скелі та запитували, чи відчуває він страх. Відповідь юнаків у таких випадках завжди була негативна, але

колір обличчя був у цьому разі індикатором. Якщо обличчя юнака ставало блідим - це означало, що він бреше. Той, хто боїться, не зможе стати безстрашним воїном і його одразу штовхали зі скелі. Подібний спосіб використовували і в Стародавньому Римі під час відбору охоронців.

У середньовіччі з'являються інші методи пошуку правди та виявлення брехні. Варто згадати святу Інквізицію з її арсеналом найжорстокіших способів катування як відносно обвинувачених, так і стосовно свідків.

Найбільш розвинутою і такою, що ґрунтувалася на фізіологічних якостях людини, була перевірка за її пульсом. Лікар Авіценна таким способом визначав правдивість слів людини, зокрема за зміною частоти пульсу й особливостями кровонасичення артерій. Цей метод найчастіше використовували для виявлення невірних дружин.

У ХІХ ст. італійський фізіолог Анжело Моссо здійснив низку випробувань, під час яких виявив певну залежність фізіологічних показників від емоційної напруги. Розроблення шлетизмографа стало значним поштовхом у подальшому розвитку детектора брехні. У 1890-ті рр. італійський лікар-психіатр Чезаре Ломброзо гідросфігометром міряв тиск крові у підозрюваного, коли його допитувала поліція. Така практика невдовзі почала братися до уваги і в судах. Таким чином почалась ера інструментальної детекція брехні.

У 1920-х рр. відомий радянський психолог, засновник радянської нейропсихології Олександр Лурія розробив методіку, що давала змогу зафіксувати виникнення емоційного стану в динаміці процесів, що протікають в організмі людини.

У 1926 р. Леонард Кілер, співробітник лабораторії наукових методів розкриття злочинів при Північно-західному Університеті (США), створив Чигацьку лабораторію розслідування злочинів, де активно використовувався створений ним поліграф, базовий набір каналів реєстрації якого включає дихання, кров'яни тиск, шкіряний супротив і тремор, що, до речі, наявні і в сучасних пристроях. У 1936 р. Кілер запатентував свій винахід. У подальшому Л. Кілер організував їх серійний випуск.

На початку 1960-х рр. у галузі поліграфології почалося використання комп'ютерних технологій. Протягом 1970-х рр., з

огляду на поживлений інтерес до поліграфної детекції брехні, у США виникає досить потужний інститут. У 1991 р. у Постанові про дипломатичну безпеку (США) було затверджено Інструкцію, згідно з якою поліграфну перевірку мали проходити як перед прийняттям на роботу, так і періодично в процесі діяльності. Особливо до уваги брали осіб, які мали доступ до документів із грифом «таємно». Зауважимо, що такі перевірки на поліграфі досить поширені в різних державних структурах США.

Що ж стосується СРСР у 1930-х рр., то всі розробки щодо застосування детектора брехні було припинено. У 1960-х рр. дослідження було поновлено, але в 1970-х - знову припинено.

Сучасний поліграф зазнав багатьох змін. Словник Вебстера визначає цей апарат як інструмент для синхронного запису слідів різних імпульсів; у ширшому сенсі - детектор брехні. На рухомому аркуші паперу записуються імпульси. Під «імпульсами» розуміють зміни діяльності вегетативної нервової системи, хоча цей механізм запису може відображати також зміни будь-якої іншої діяльності.

В Україні застосування поліграфа прямо законодавством не передбачено. Тобто немає прямого нормативно-правового дозволу або заборони на його використання. У такому разі традиційно використовується принцип «усе, що не заборонено законом, - дозволено». Саме ця фраза найчастіше зустрічається на сайтах, що пропонують послуги з використання поліграфа.

Проте, незважаючи на відсутність законів про використання поліграфа, він дедалі активніше використовується для перевірки співробітників, родичів, здійснення експертизи під час судового розгляду як в Україні, так і в понад 60 країнах світу. Українське законодавство нині не має окремих норм, які б регулювали застосування поліграфа, проте можна зазначити, що жодна людина, як зазначено в ч. 3 ст. 28 Конституції України, без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом. Опитування з використанням поліграфа (детектора брехні) можна вважати науковим медичним дослідом. Таким чином, відповідно до Конституції України, опитування з використанням поліграфа повинно проводитися суто за умов добровільної згоди кандидата на проходження перевірки, що відповідає загальноприйнятій світовій практиці використання подібних приладів. Крім того,

добровільність вибору передбачає відсутність будь-якого тиску на особистість і відносну свободу вибору.

Отже, аналізуючи законодавство України, можна зробити висновок про те, що поліграф у нашій країні є «перевіркою на правдивість бажаних». Водночас, як свідчить практика, людина, якій нічого приховувати, сама охоче виявить бажання пройти таку перевірку.